

EUROPA-IDEENS HISTORIE - 2

ØYVIND TØNNESSON, (HØGSKOLEN
I LILLEHAMMER), UIO, 28.8.2013.

FORELESNINGEN ER DELVIS BASERT PÅ
EN DISPOSISJON FRA EVA SARFI,
ILOS/UIO

Fra 1700-tallets slutt, idé om Europa som historisk prosess

Fra den store revolusjonen i Frankrike i 1789 blir Europa i høyere grad oppfattet som et politisk prosjekt som noen søker å realisere

Europa blir altså ikke bare en samtidsforestilling eller noe som dreier seg om et territorium, men oppfattes som en enhet som utvikles fra noe, til noe

Begrepet kan sies å bli mindre «essensialistisk» og mer dynamisk, bl.a. knyttet til endringsprosessen demokratisering og en eksplosjonsartet modernisering for øvrig

Men NB! Prosjektet og prosessen fylt av dilemmaer. Sterke motkrefter som tenker alternative europatanker.

Amerikansk og Fransk revolusjon med (felles-) europeiske følger

Amerikanske revolusjon 1776: «No taxation without representation!»

Frankrike 1789: «Frihet, Likhhet, Brorskap!»

Hvorfor viktig? -Adelsprivilegier og føydalisme over og ut, og bøndene frigjøres (Vest). Gj.brudd for ideen om at Staten skulle være av og for nasjonen/"folket", og ikke lenger være en fyrstes arvegods.

Både ideologisk og praktisk: Statens grunnlag ikke lenger gitt: ikke lenger arv av formell posisjon som maktgrunnlag, ikke lenger makt gitt av Gud, og heller ikke ren maktkamp. Staten og politikken en prosess avhengig av deliberasjon - debatt om virkelighetsforståelse og normer blir integrert i selve statslivet, og altså ikke bare i lukkede rom.

Ikke bare ideene i seg selv, men også «Napoleon med sin hær ...»

Napoleon hadde et europeisk prosjekt, ville danne «europeisk samling» m. utg.p. i deler av den franske revolusjons tankegods

I og med Napoleons erobringer ble tankegodset spredt

«Code Napoleon» - lovsamling som bl.a. fastslo individers grunnleggende rettigheter og retten til eiendom

= både uttrykk og grunnlag for endrede sosiale og politiske maktforhold

Revolusjonen og Napoleons aggresjon utløste motkrefter som måtte samle seg, og som sto for en europeisk politisk reaksjon.

Wien, 1815-->: "Europeisk" reaksjon - 3 momenter

I. Kristen-konservativ kulturpessimisme (se f.eks. Chateaubriand og Novalis): Vekt på felleseuropeisk **kristen identitet** siden middelalderen. Vekt på Pavens posisjon som felles overhode. Det kristne fellesskapet et vern mot samtidens moralske forfall.

II. Politisk «Hellig allianse» mellom Russland, Østerrike/Habsburgerne og Prøyen; altså mellom ortodoks, katolsk og protestantisk kristenhet. Russland dermed for første gang inkludert i Europa. Grunnlag: Anti-revolusjonær fellesinteresse

III. Fyrst Metternich (Østerrike): Europa et felles fedreland, en allianse av stater med gjensidig avhengighet, med det mål å bevare en maktbalanse som grunnlag for fred og frihet.

Liberale tenkeres Europa

Ref. om François Guizot i den Boer/Bugge/Wæver. Alexis de Tocqueville i noenlunde samme gate.

Oppfatning om et historisk skille mellom øst og vest i Europa; øst mest despotisk, vest mer liberalt

Europas styrke knyttet til et historisk grunnlag for pluralisme: skille mellom stat og kirke ga både et spenningsfelt og en frihet til politisk tenkning og eksperimentering --> resulterte i en utvikling i liberal retning

Rundt revolusjonsåret 1848: Demokratiske Europa-forestillinger

Felles front mot reaksjonen fra 1815

Kombinert med idealistiske forestillinger om hva som burde prege Europa:

Antikkens Hellas = den europeiske sivilisasjons vugge.
Sentralt: Demokratiet i Athen

Stemmerett til hele folket innen hver nasjonalstat
grunnlag for nasjonal integrasjon på tvers av sosiale
klasseskiller

Forestilling om at europeiske demokratiske nasjonalstater
ville leve i fredelig sameksistens, ikke i konkurranse med
hverandre

Modernitet og Globalt hegemoni

Når vi skal tenke igjennom Europa-tankens utvikling fra
midten av 1800-tallet til tidlig på 1900-tallet, vesentlig å ha
sentrale realhistoriske forutsetninger in mente:

Noen stikkord: Industriell revolusjon, Nasjonalisme som
integrerende og splittende kraft, Demokratisering,
Rettsliggjøring av samfunnsmessige relasjoner

Et helt sentralt stikkord: Imperialismen. Hvorfor? - fordi den
hadde karakter av europeiskledet økonomisk globalisering,
utbytting og militær undertrykking, men samtidig både var
uttrykk for og inspirerte progressive ideer om opplysning,
"menneskerettigheter" og rettferdighet for enkeltmennesker
(også kvinner). «White Man's Burden» var en europeisk idé.

Fram mot 1900: Nasjonalstatens primat

Konsolidering og ulike former for demokratisering av nasjonalstater 1860-->

Italia 1861/70, Tyskland 1871 (i Versailles!!!), Norsk parlamentarisme 1884, osv. [husk også Am. borgerkrig]

Rivende økonomisk utvikling (2. industrielle revolusjon - stål, elektro, kjemisk ind., eksplosjonsmotor)

Utdanningseksplosjon innen rammen av nasjonalstaten (utdanning = et middel til nasjonal integrasjon)

Rustningskappløp - maktbalanse på stadig høyere «maktnivå»

Hemmelige allianser som "sikkerhet"

...men: Omfattende "globalisering"

Kraftig vekst i FDI (Foreign Direct Investment) både innen Europa og globalt. Særlig britisk og fransk kapitaleksport.

Enorm vekst i antall internasjonale organisasjoner (særlig ikke-statlige), konferanser og andre grenseoverskridende kontakter

Haagkonferansene 1899 og 1907 - forløper for Folkeforbundet og FN

Nobels fredspris fra 1901 (primært konsentrert om Europa fra starten)

1914: Europeisk borgerkrig/verdenskrig

Erkjente årsaker: stormaktsrivalisering, hemmelige allianser, opprustning, manglende samarbeid, nasjonalistisk propaganda

Konsekvenser: Millioner av døde, produksjonsmidler ødelagt, Europa kollektivt svekket sml. særlig med USA, Russisk revolusjon gir ny global ideologisk konflikt

Amerikansk privat kapitalisme VS sovjetisk kommunistisk eksperiment

Det liberale Europa som global maktfaktor ble svekket, og det politiske europakartet ble radikalt endret

Europa u. verdenskrigen

Europa (rett) etter verdenskrigen

Første verdenskrig og Europa-idéen

Utgangspunkt: Første verdenskrig et mareritt som ble virkelig. Altså ble en gjentakelse en felles dystopi. (utopi = fremtidig drømmesamfunn / dystopi = fremtidig skrekkensamfunn)

Mot dystopien konstruerte seierherrene og etterhvert flere nøytrale Folkeforbundet, som (fordi USA ikke ble med) i det alt vesentlige ble en organisasjon for å løse Europas og verdens problemer med europeiske maktrelasjoner som utgangspunkt. Det dominerende Folkeforbundsmedlem ble Storbritannia.

En rekke ideer om europeisk samarbeid supplerte eller ble tenkt ut som alternativer til Folkeforbundet.

Variierende (borgerlige) Europa-prosjekter.

1. "Mitteleuropa" - Friedrich Naumann, en tysk relativt liberal reaksjon på krigen (1915/16). Ønske om tysk-østerriksk militær og økonomisk allianse med frivillig tilslutning fra småstater, siktende mot konføderasjon. Ikke all-europeisk. Positiv til ulike folks egenart, men forventet at fellesskapet ville svekke nasjonale identiteter.

2. "Nye Europa" - tsjekkiske Tomas Mazaryk. Forestilte seg belte av de europeiske mindre statene mellom Tyskland og Russland - altså i øst- og Sentraleuropa - som skulle samarbeide. Som demokratiske stater med respekt for minoriteter skulle de bli forbilder for resten av Europa.

3. «Pan-Europa»

Grev Coudenhove-Callergi (Østerriker) dannet i 1923 Pan-Europa-unionen der medlemmene tenkte seg en kontinental-europeisk union. Uten Russland og uten Storbritannia.

Pan-Europa bl.a. med krav om demokratisk styresett, økonomisk og monetær union mm.

Utgangspunkt: Oppfatning om at Europa egentlig utgjorde en geografisk og kulturell enhet der statene også hadde gjensidig økonomisk avhengighet. Derfor grunnlag for å forene.

Hvorfor førte ikke dette til noe?

4. Aristide Briands «Forente Europa»

1929/30: Franske utenriksminister Aristide Briand med forslag om europeisk integrasjon etter et slags føderalistisk mønster. Utgangspunkt: geografisk nærhet, felles moderne sivilisasjon, og felles rasemessige karakteristika.

Flere hadde også før krigen lekt med tanker om «Europas forente stater».

Briand var ledende fransk politiker - utenriksminister gjennom meste av 1920-tallet, sammen med tyske utriksminister Stresemann arkitekt bak delvis tysk-fransk forsoning og en rekke diplomatiske gjennombrudd utenom Folkeforbundet. Nobels fredspris 1926. President for Pan-Europa-unionen 1927.

Forente Europa skulle primært dreie seg om økonomisk og kulturell integrasjon, ikke om sikkerhet

Strandet etter 1930, da krisen førte til at alle former for internasjonalsisme kom i folkelig miskreditt.

Fra 1700-1930: hovedtrekk

Det erkjennes at Europa ikke er en gitt størrelse

Europa blir i økende grad oppfattet som en mangfoldig prosess. Tro på at prosessen kan drives fram (idealisme/voluntarisme) - altså europeiske prosjekter (reaksjonære, liberale, demokratiske, progressive)

Prosjektene har primært politisk karakter, og de får dels utopisk, men i hvert fall dystopisk karakter, noe vi særlig ser under og etter første verdenskrig; europeisk enhet blir sett som et middel til å unngå ny europeisk (borger)krig.